

ออแพร์ก่าปง (ชาวบ้าน) ไม่ชวนฝัน:
บริบทเชิงโครงสร้างที่ถูกละเลยของการเกษตร
และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ
แบบเข้มข้นในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้

ชลิตา บัณฑุงศ์

นักศึกษาระดับปริญญาเอกสาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยฮาวาย

และ East-West Center Degree Fellow 2009-2012

ในบทความชิ้นนี้ ฉันตั้งข้อสังเกตว่าความสมบูรณ์ของระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติที่ยังคงหลงเหลืออยู่ของพื้นที่แห่งหนึ่งในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้และการที่ผู้คนที่นี่ยังดำรงชีวิตอยู่ในภาคเกษตรหรือบนฐานทรัพยากรเป็นหลักนั้น ไม่ได้เป็นสิ่งเดียวกับการทำเกษตรและการจัดการทรัพยากรที่เอื้ออาหารต่อธรรมชาติ และไม่ได้เป็นสิ่งเดียวกับการพึ่งตนเองได้และการมีชีวิตที่พอเพียง ดังเช่นที่ปรากฏในภาพชนวนฝันเกี่ยวกับวิถีชีวิตและชุมชนชาวมลายูมุสลิมที่ถูกสร้างและผลิตซ้ำมาอย่างต่อเนื่องโดยกลุ่มและองค์กรภาคสังคม ซึ่งต่อมามีภายหลังได้กลายสภาพเป็น “ภาคประชาสังคม” ในสังคมไทย

ในขณะที่ “ภาคประชาสังคม” มักชี้ว่าการขยายตัวของตลาดและระบบทุนนิยม นโยบายรัฐที่ส่งเสริมการจำเรือเดิบทิวทางเศรษฐกิจ ตลอดจนการขาดจิตสำนึก ความโลภ และบริโภคนิยมของชาวมลายูมุสลิมจำนวนหนึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่นำมาสู่การทำเกษตรและการใช้ทรัพยากรที่ทำลายธรรมชาติและ การขาดศักยภาพในการพึ่งตนเองของพวกเขา ฉันพยายามจะชี้ว่าชีวิตที่ดูไม่ชวนฝันหรือไม่น่าพิสมัยของชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่ศึกษาของฉัน แท้จริงแล้วเป็นส่วนหนึ่งของการพยายามปรับตัวให้อยู่รอดท่ามกลางบริบทและเงื่อนไขที่สลับซับซ้อนของพื้นที่ โดยเฉพาะโครงสร้างและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐไทยกับชาวมลายูมุสลิม อันเกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องความมั่นคง ความขัดแย้งทางศาสนาและชาติพันธุ์ และความรุนแรงที่เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องยาวนานในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้

ฉันเสนอว่าตราบเท่าที่การพยายามปรับตัวของผู้คนในรูปแบบนี้และประเด็นว่าด้วยโครงสร้างและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่รัฐไทยมีต่อชาวมลายูมุสลิมยังไม่ถูกให้ความสำคัญ การดำเนินงานของ “ภาคประชาสังคม” จะไม่สามารถเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ดังที่กล่าวอ้าง แต่จะเป็นเพียงการทำงานเพื่อการดำรงอยู่และการเติบโตของหน่วยงานและองค์กรใน “ภาคประชาสังคม” เองเสียมากกว่า

In this paper, I maintain that the remaining abundance of ecosystem and natural resources in an area in the southern border province region and that local residents still earn their living primarily via agriculture and natural resources are not necessarily identical to nature-friendly agriculture and natural resource management. Nor are they identical to self-reliance and self-sufficiency lives portrayed in romantic pictures of Malay Muslims' ways of life and communities. These romantic pictures were produced and have been constantly reproduced by groups and organizations called "civil society sector" in Thai society.

The "civil society sector" always points out that the expansion of market and capitalism, government policies promoting economic growth as well as Malay Muslims' lack of consciousness, greed, and consumerism combined to create a crucial factor leading to destructive agriculture and natural resource use and Malay Muslims' lost of their self-reliance capacity. However, I argue that the unromantic and unpleasant lives of Malay Muslims in my research site are in fact part of these people's attempts to adapt to complex contexts and conditions especially power structures and power relations between the Thai state and them. These are involved with security issues, ethno-religious conflicts, and the violence long and continually taking place in the southern border province region.

I maintain that as long as such human adaptations and the question of power structures and power relations between the Thai state and Malay Muslims are not addressed properly, the works of "civil society sector" cannot be part of the solution to conflicts and violence in the southern border province region as claimed. Rather, they only serve the survival and the growth of groups and organizations called "civil society sector."

กำแพงไอยฮ์เต

ตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2554 ที่ผ่านมา ฉันใช้ชีวิตอยู่ในภาคสนามเพื่อทำงานชาติพันธุ์วรรณา อันเป็นส่วนหนึ่งของงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของฉัน ชื่อ “Against All Odds: An Ecological Ethnography of Malay Muslims’ Adaptation to Freshwater Wetland Transformation in Thailand’s Southernmost Region” สนามของฉันมีชื่อสมมติว่า กำแพงไอยฮ์เต ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดปัตตานี บริเวณรอยต่อกับจังหวัดยะลา คนที่นี่ทั้งหมดเป็นชาวมุสลิมเชื้อสายมลายู กำแพงไอยฮ์เตตั้งอยู่ตอนกลางของกลุ่มน้ำสายบุรี มีลักษณะเป็นพื้นที่แอ่งกระทะล้อมรอบด้วยภูเขา ในเชิงระบบนิเวศ กำแพงไอยฮ์เตเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศพรุน้ำจืด (Freshwater Wetland Ecosystem) ที่มีเนื้อที่กว้างใหญ่หลายพันไร่ ประกอบไปด้วย ภูเขา (เนินเขา) บาโง (ทุ่งหญ้าที่มีเนินดินปรากฏอยู่ประปราย) บาโร๊ะ (ที่ราบและทุ่งหญ้าที่มีน้ำท่วมขังบางฤดูกาล) และ ลูโบ๊ะ (หนองน้ำ) ลักษณะพื้นที่และแหล่งทรัพยากรที่หลากหลายภายในระบบนิเวศพรุน้ำจืดนี้เอื้อต่อการใช้ประโยชน์ของคนท้องถิ่นในหลายรูปแบบ ทั้งการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การประมง และการเก็บหาอาหาร แม้ว่าปัจจุบันระบบนิเวศพรุแห่งนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว แต่ร่องรอยความอุดมสมบูรณ์ก็ยังคงหลงเหลืออยู่ และยังคงมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของผู้คนที่นี่ ซึ่งรายได้หลักยังคงมาจากการผลิตในภาคเกษตร

อย่างไรก็ดี ฉันสังเกตเห็นว่าความสมบูรณ์ของระบบนิเวศพรุน้ำจืดแห่งนี้ก็ยังคงหลงเหลืออยู่ และการมีชีวิตอยู่ในภาคเกษตรของชาวกำแพงไอยฮ์เตนั้น ไม่ได้หมายถึงการทำเกษตรและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแบบที่เอื้อต่อการรักษาความสมดุลของธรรมชาติและสภาพแวดล้อม รวมทั้งไม่ได้หมายถึงการพึ่งตนเองได้ ดังที่บางกลุ่มและองค์กรในภาคประชาสังคมที่ทำงานด้านการพัฒนาและการจัดการทรัพยากร¹ ได้ชี้ชวนให้เห็น ทั้งนี้ ภาคประชาสังคมเหล่านี้มักมองว่านโยบายรัฐในการสนับสนุนการเติบโตทางเศรษฐกิจและการขยายตัวของระบบตลาดและทุนนิยม ตลอดจนการชาติจิตสำนึกและ

¹ “ประชาสังคม” ในที่นี้หมายถึงเฉพาะหน่วยงานและองค์กรที่ทำงานด้านการพัฒนา การจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน หน่วยงานและองค์กรเหล่านี้มีสถานะเป็นส่วนขยาย สาขา หรือโครงการย่อยของสถาบันในภาคประชาสังคมกระแสหลักในระดับประเทศ อันได้ถือกำเนิด อยู่ภายใต้งบประมาณและภายใต้การกำกับดูแลของชนชั้นนำภาคประชาสังคม ซึ่งเป็นผู้อาวุโส มีการศึกษาดี และ “มีคุณธรรมสูง” กว่าคนทั่วไป ตัวอย่างของสถาบันเหล่านี้ได้แก่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.) สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI) ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี เป็นต้น “ประชาสังคม” ในบทความนี้มีได้รวมถึงกลุ่มและองค์กรที่ทำงานด้านการสร้างสันติภาพ การส่งเสริมสิทธิมนุษยชน และการเยียวยา ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับเครือข่ายองค์กรในระดับนานาชาติมากกว่าสถาบันในภาคประชาสังคมกระแสหลักในระดับประเทศ (ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับสถาบันในภาคประชาสังคมกระแสหลักในระดับประเทศได้ใน ชลิตา บัณฑุงศ์ 2554 (1) และ (2))

ความโลภของตัวชาวบ้านเอง เป็นปัจจัยสำคัญที่นำมาสู่การทำเกษตรและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ทำลายธรรมชาติและไม่สามารถพึ่งตนเองของชาวบ้านเหล่านี้

ในที่นี้ ฉันเสนอเรื่องราวจากกำกับไอย์ฮีเต ที่ซึ่งผู้คนไม่ได้มีชีวิต “ชวนฝัน” ตรงกันข้าม กลับทำการเกษตรและใช้ทรัพยากรแบบเข้มข้น และมีแนวโน้มที่จะทำลายสมดุลของระบบนิเวศค่อนข้างสูง รวมทั้งไม่มีการจัดการสมบัติสาธารณะอย่างเป็นระบบและเป็นธรรม และมีชีวิตที่อาจมองได้ว่ายึดติดกับวัตถุและบริโภคนิยม ฉันเสนอว่าชีวิตที่ไม่ชวนฝันของชาวกำกับไอย์ฮีเตเป็นส่วนหนึ่งของการพยายามปรับตัวให้มีชีวิตรอดท่ามกลางบริบทและเงื่อนไขที่สลับซับซ้อนของพื้นที่ โดยเฉพาะโครงสร้างและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐไทยกับชาวมลายูมุสลิมซึ่งเป็นคนท้องถิ่น อันเกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องความมั่นคง ความขัดแย้งทางศาสนาและชาติพันธุ์ และความรุนแรงที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนานในพื้นที่ ฉันเสนอว่าตราบเท่าที่การพยายามปรับตัวของผู้คนที่ไม่ชวนฝัน ไม่น่าพิสมัย และประเด็นโครงสร้างและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่รัฐไทยมีต่อชาวมลายูมุสลิมยังไม่ถูกให้ความสำคัญ การดำเนินงานของหลายหน่วยงานและองค์กรในภาคประชาสังคมจะเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ได้ดังที่กล่าวอ้าง แต่จะเป็นเพียงการทำงานเพื่อการดำรงอยู่และการเติบโตของหน่วยงานและองค์กรเหล่านี้เองเป็นหลัก

ภาพ 1 ทุ่ง/พุ่มที่กำกับไอย์ฮีเต ภาพ 2 “ชวนฝัน” ว่าด้วยวิถีชุมชนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวมลายูมุสลิม

“ในสายตาของคนต่างถิ่น สวนแห่งนี้ดูคล้ายป่ารกชัฏที่ต้นไม้ใหญ่ขึ้นปนกัน
 ยุ่งไปหมด แต่สำหรับชาวมุสลิมในภาคใต้ สวนดูขงหรือสวนผลไม้โบราณ ไม่เพียง
 แต่ให้ผลไม้ พืชผัก และยาสมุนไพรมากมายหลากหลายชนิด สวนดูขงยังช่วยยึด
 โยงเครือญาติให้ใกล้ชิดกันด้วย”

‘ที่เป็นอย่างนี้เพราะสวนดูขงถือเป็นของเครือญาติ ไม่ใช่ของคนใดคนหนึ่ง’
 แกนนำชาวบ้านคนหนึ่งอธิบาย

ระบบกรรมสิทธิ์ที่นี้ไม่ใช่ระบบของการครอบครอง แต่เป็นการแบ่งปัน ซึ่งแต่ละเครือญาติจะคิดค้นระบบแบ่งปันขึ้นมาในหมู่ของตนเอง เช่น ผลไม้ต้นไหน เป็นของครอบครัวไหน หรือใครจะมาเก็บผลไม้วันไหน แต่เมื่อถึงหน้าทุเรียน ทุกครอบครัวในหมู่เครือญาติทั้งใกล้และไกลจะนัดมาพบกันที่สวนดูขงเพื่อฉลองทุเรียนร่วมกัน เป็นการฉลองความสัมพันธ์ในเครือญาติไปด้วย หลายพื้นที่ยังมีการแสดงต่างๆ ทำให้กรรมญาติกลายเป็นเหมือนงานเทศกาลของหมู่บ้าน”

(แผนงานร่วมศึกษาเสริมสร้างสุขภาวะ กรณี 3 จังหวัดภาคใต้

คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2527)

คำบรรยายภาพของสวนดูขงหรือสวนผสมผสานแบบดั้งเดิมข้างต้นเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งของภาพชนผืนของชาวมลายูมุสลิมในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ถูกนำเสนอต่อสาธารณะมาอย่างต่อเนื่อง โดยบางกลุ่มหรือองค์กรในภาคประชาสังคมนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา ภาพเหล่านี้เน้นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย งดงาม และพอเพียงของผู้คนในชุมชนที่มีการเกาะเกี่ยวกันแน่นแฟ้นมาแต่อดีต เน้นภูมิปัญญา การพึ่งพิง เศรษฐกิจธรรมชาติ เน้นความสามารถพึ่งตนเองได้ด้านเศรษฐกิจ ตลอดจนการช่วยเหลือแบ่งปันกันในหมู่เครือญาติและชุมชน ซึ่งล้วนวางอยู่บนฐานของหลักคำสอนทางศาสนา

นอกเหนือจากระบบเกษตรดั้งเดิมของครอบครัวและกลุ่มเครือญาติที่สอดคล้องกับการรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ ระบบการจัดการทรัพยากรส่วนรวมหรือพื้นที่และสมบัติสาธารณะโดยชุมชนที่เรียกกันในหมู่คนทำงานในภาคประชาสังคมว่า “เฮาะออแหมรามา” ยังเป็นองค์ประกอบสำคัญของภาพวิถีชีวิตชนผืนนี้ ทั้งนี้ การจัดการ “เฮาะออแหมรามา” ยังถูกอธิบายว่าเกี่ยวข้องกับโลกของความศักดิ์สิทธิ์ จิตวิญญาณ และเป็นจารีต เป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมของชุมชนที่สร้างขึ้นมตั้งแต่สมัยโบราณ เพื่อจัดสรรพื้นที่ทำมาหากิน จัดแบ่งประเภทการใช้เครื่องมือให้สอดคล้องและไม่เบียดเบียนกัน บนฐานของการเคารพสิทธิและการแบ่งปัน ที่สำคัญ มีการชี้ว่าความงดงามเช่นนี้ดำรงอยู่ได้ก็เพราะ “จิตสำนึก” พิเศษที่ไม่เหมือนคนทั่วไป โดยเฉพาะไม่เหมือนคนในเมือง เนื่องจากชาวบ้านมลายูมุสลิมไม่เน้นความร่ำรวยที่เป็นตัวเงิน (ดูตัวอย่างการนำเสนอภาพ “เฮาะออแหมรามา” และจิตสำนึกแบบพิเศษของชาวมลายูมุสลิมได้ใน โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคณะ 2548) ขณะเดียวกัน ชาวบ้านหลายรายที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับธรรมชาติ ทรัพยากร และการทำมาหากิน ก็ถูกยกย่องจากกลุ่มและองค์กรในภาคสังคม รวมทั้งในสื่อต่างๆ ให้เป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” เช่น ปราชญ์แห่งลุ่มน้ำสายบุรี ปราชญ์ชาวบ้านแห่งเทือกเขาบูโด ฯลฯ ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ เรื่องราววิถีชีวิตของชาวชนบทมลายูมุสลิมต่อสาธารณะ (ดูตัวอย่างการยกย่องชาวมลายูมุสลิมให้เป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” ได้ใน ธนกและปิยศักดิ์ 2548; ภาสกร 2551; และ อับดุลชชะกูร์ บิน ซาฟิอีย์ 2553 เป็นต้น)

ภาพวิถีชีวิตชนพื้นของชาวมลายูมุสลิมเพิ่งมาปรากฏเด่นชัดเมื่อ 10 กว่าปีมานี้ เมื่อครั้งชาวบ้านร่วมกับนักวิชาการท้องถิ่นและนักพัฒนาเอกชนคัดค้านโครงการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำสายบุรีเมื่อราวปี พ.ศ. 2535 นั้น ภาพชีวิตชนพื้นยังไม่ได้ถูกเน้นย้ำมากนัก ในครั้งนั้น เหตุผลหลักที่ใช้ในการคัดค้านโครงการก่อสร้างเขื่อนคือเรื่องผลกระทบจากการอพยพโยกย้ายผู้คน และที่สำคัญก็คือเหตุผลเรื่องความอ่อนไหวในทางศาสนา เนื่องจากหากมีการก่อสร้างเขื่อน พื้นที่ของโครงการบางส่วนอาจทับกุโบร์หรือสุสานฝังศพในศาสนาอิสลาม ต่อมาคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 29 เมษายน 2540 ให้ระงับโครงการไว้ก่อน (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับการคัดค้านโครงการก่อสร้างเขื่อนกันแม่น้ำสายบุรีได้ในคณะทำงานยุติธรรมเพื่อสันติภาพ 2552)

ภาพชนพื้นของชีวิตและชุมชนชาวมลายูมุสลิมที่เอื้ออาทรและพึ่งพาธรรมชาติ และมีชีวิตที่พึ่งตนเองได้ เริ่มปรากฏชัดเจนขึ้นพร้อมๆ กับการเข้ามาขององค์กรพัฒนาเอกชนสายทรัพยากรธรรมชาติและสายเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งได้เชื่อมต่อกับนักวิชาการท้องถิ่นและกลุ่มชาวบ้านที่คัดค้านเขื่อนสายบุรีมาตั้งแต่แรก โดยได้ขยายประเด็นการทำงานไปสู่เรื่องที่ดินทำกินซึ่งถูกรัฐประกาศทับให้เป็นเขตป่าอนุรักษ์ รวมทั้งการส่งเสริม ค้นหา และพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยนอกจากการฟื้นฟูระบบนิเวศ การลดการพึ่งพาภายนอก และการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนแล้ว องค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้ยังคาดหวังว่าระบบเกษตรกรรมยั่งยืนจะช่วยแก้ปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านจากการถูกประกาศเขตป่าทับที่ดินทำกิน และจะช่วยเพิ่มความชอบธรรมในการคัดค้านโครงการก่อสร้างเขื่อนกันแม่น้ำสายบุรี หากโครงการนี้จะถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง

ทั้งนี้ ภาพวิถีชีวิตและชุมชนชาวมลายูมุสลิมชนพื้นได้ถูกผลิตซ้ำมาอย่างต่อเนื่อง และได้แพร่หลายเข้มข้นมากขึ้นตามการเติบโตของขบวนการประชาสังคมที่หันมาให้ความสำคัญกับจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างมาก ภายหลังจากที่ความรุนแรงระลอกใหม่ปะทุขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา โดยขบวนการประชาสังคมได้เข้ามาคลี่คลายการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการท้องถิ่นที่มีมาแต่เดิม ทั้งนี้ ประชาสังคมไทยก่อกำเนิดขึ้นจากชนชั้นนำในเมืองที่มีการศึกษา เป็นนักวิชาชีพ และเป็นผู้ที่ได้ชื่อว่ามีคุณธรรมสูงกว่าคนกลุ่มอื่น นับตั้งแต่กลางทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา ประชาสังคมไทยมีบทบาทสำคัญในการผลักดันนโยบายหลายเรื่อง รวมทั้งผลักดันให้รัฐสนับสนุนการจัดตั้งหน่วยงานอิสระระดับชาติต่างๆ เพื่อเป็นหน่วยปฏิบัติการของแนวคิดและอุดมคติประชาสังคม ที่สำคัญ ประชาสังคมมีบทบาทในการจัดการงบประมาณรัฐจำนวนมหาศาล เงื่อนไขเช่นนี้เอื้ออย่างยิ่งต่อการที่ภาพชนพื้นของชีวิตและชุมชนของชาวมลายูมุสลิมจะปรากฏผ่านสื่อต่างๆ ผ่านงานวิจัยท้องถิ่น ผ่านงานเวทีสัมมนา อภิปรายในทุกระดับที่ประชาสังคมสนับสนุนเงินทุน

แม้เขตชายแดนภาคใต้จะมีลักษณะเฉพาะทั้งในทางกายภาพ ระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติ และในทางวัฒนธรรม ที่สำคัญคือมีเงื่อนไขทางสังคมการเมืองเฉพาะที่แตกต่างไปจากภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศ แต่การสร้างภาพชวนฝันว่าด้วยคนชนบทในพื้นที่แห่งนี้โดยกลุ่มและองค์กรในภาคประชาสังคม ก็เกิดขึ้นในเงื่อนไขและบริบทเดียวกันกับที่เกิดขึ้นในภูมิภาคอื่นๆ อย่างเป็นทางการหนึ่งของการขยายตัวของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรภาคี กล่าวคือ หลังจากที่กลุ่มและองค์กรเหล่านี้ตระหนักว่าความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติเป็นสาเหตุหลักของความยากจนของคนในชนบท และตระหนักว่าปัญหานี้เกี่ยวข้องกับอย่างยิ่งกับการจัดการสิ่งแวดล้อมระหว่างเมืองกับชนบทและระหว่างรัฐและนายทุนกับชาวบ้าน ซึ่งภาคเมือง รัฐ และทุน มีพลังอำนาจมากกว่า และมักประสบความสำเร็จในสงครามช่วงชิงทรัพยากรนี้ การสร้างภาพชวนฝันภายใต้กระแสแนวคิดชุมชนนิยม และวัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นยุทธวิธีสำคัญในการต่อสู้กับการพัฒนากระแสหลักโดยรัฐ ที่เน้นการจำเรือเดิบบิตทางเศรษฐกิจ การส่งออก และการสร้างรายได้เข้าประเทศ รวมทั้งการขยายตัวของระบบตลาดทุนนิยม และโลกาภิวัตน์ แม้ว่าภาพชวนฝันในปัจจุบันอาจจะไม่ได้นำเสนอภาพชุมชนชนบทที่หยุดนิ่งตัดขาดจากโลกภายนอก และมีความเป็นเนื้อเดียวกันอย่างสุดขีด ดังในแนวคิด “คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน” อย่างในยุคแรกๆ แต่อิทธิพลของแนวคิดนี้ยังปรากฏผ่านกระบวนการสร้างวาทกรรมและภาพแทนต่างๆ เช่น “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” “ความรู้พื้นบ้าน” และ “ปราชญ์ชาวบ้าน” ที่ยังคงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดท่าที แนวทางการทำงาน และข้อเสนอทางนโยบายของขบวนการประชาสังคมไทยในปัจจุบัน (อัจฉรา 2553: 13-14 และผู้สนใจประเด็นการเมืองของวัฒนธรรมชุมชน โปรดดู ยุคติ 2548)

ในส่วนของเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ การเติบโตของทุนในรูปของธุรกิจอุตสาหกรรม การประมง กองเรือประมงอวนลากอวนรุน อุตสาหกรรม การเพาะเลี้ยงชายฝั่ง การสัมปทานป่าชายเลน การส่งเสริมระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล การเกษตรอุตสาหกรรม ตลอดจนโครงการสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจขนาดใหญ่ของรัฐ อาทิ โครงการอาหารฮาลาลและเขตเศรษฐกิจพิเศษ รวมทั้งโครงการรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรที่มุ่งการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ เช่น โครงการซีพีแรมแบงค์ โครงการทะเลหน้าบ้าน ที่ล้วนถูกมองจากภาคประชาสังคมว่าเป็นปัจจัยสำคัญ (นอกเหนือไปจากจิตสำนึกที่ลดลงของชาวบ้าน ดังจะกล่าวถึงโดยละเอียดต่อไป) ในการทำลายฐานทรัพยากรธรรมชาติ ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนรวม ระบบเกษตรแบบพึ่งตนเอง รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิม ในกรณีของระบบนิเวศพรวน้ำจืด 4D อันได้แก่ Dam-เขื่อน Dike-คันดินถนน Dredge-ขุดลอก และ Development-การพัฒนา ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศพรวน้ำจืด ทำลายแหล่งอาหารตามธรรมชาติและแหล่งรายได้จากพรวน้ำจืด รวมทั้งทำลายเรื่องราวตำนาน และวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับพรวน้ำจืด

อย่างไรก็ดี หน่วยงานและองค์กรในภาคประชาสังคมมองว่าวิกฤติเหล่านี้มีทางแก้ไข หากเปิดโอกาสให้คนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือหากสามารถรู้วิธีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม

การทำมาหากิน การใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบบพึ่งพาธรรมชาติ จิตสำนึกที่ไม่เห็นแก่รายได้ที่เป็นตัวเงิน รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ในชุมชนที่วางอยู่บนฐานของศาสนาและประเพณีดั้งเดิมในอดีต เช่น สภาชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ ภาคประชาสังคมดังกล่าวยังมองว่าการส่งเสริมการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน อันจะลดความขัดแย้งด้านทรัพยากร ลดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากโครงการพัฒนาของรัฐ พื้นที่พหุความสมดุลของระบบนิเวศและความสามารถในการพึ่งตนเองของคนท้องถิ่น จะเป็นหนทางสำคัญในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ละม้าย 2548, เอกสารสรุปการเสวนาโครงการตลาดวิชามหาวิทยาลัยชาวบ้าน)

ความเป็นจริงที่ไม่ชวนฝัน

“ต่อไปนี่ชาวบ้านสามจังหวัดภาคใต้คงต้องเปลี่ยนระบบทางเดินอาหารของพวกเขา ให้อยู่ชุปน้ำยางได้...ถ้าข้าวสารราคาขึ้นเป็นกิโลกรัมละพันบาท ชาวบ้านที่นี่ก็คงจะรู้สึกตัวกันบ้าง จะคอยดูว่าจะเอาอะไรกินกัน”

นักวิชาการท้องถิ่นอาวุโสท่านหนึ่ง ผู้ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นกลไกหนึ่งในการขับเคลื่อนเครือข่ายภาคประชาสังคมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในประเด็นว่าด้วยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กล่าวข้อความข้างต้นนี้กับฉันเมื่อไม่นานมานี้ ด้วยความรู้สึกน้อยใจระคนผิดหวังต่อสถานการณ์ที่ชาวบ้านในพื้นที่ต้นตัวอย่างคึกคักยิ่งต่อราคาขายที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อนในรอบหลายปี หลายเดือนมานี้ การกรีดยางถูกให้ความสำคัญเป็นอันดับหนึ่งเมื่อเทียบกับกิจกรรมการเกษตรอื่นๆ โดยเฉพาะการทำนา บัญและสารบำรุงขนานต่างๆ ถูกระดมใส่เพื่อเร่งน้ำยาง พื้นที่นาหลายแห่งถูกปรับเปลี่ยนเป็นสวนยางพารา ต้นยางพาราปลูกใหม่ที่ลำต้นมีขนาดใหญ่กว่าลำแขนฉันเพียงเล็กน้อยมีให้เห็นทั่วไป ขณะที่ราคาต้นกล้ายางติดตาก็เพิ่มสูงขึ้นอย่างลิบลัว

อีกไม่กี่วันถัดมา ขณะที่อดีตนักพัฒนาเอกชนรุ่นพี่ ผู้ซึ่งในปัจจุบันมีส่วนร่วมในงานวิจัยท้องถิ่นที่สนับสนุนโดยเครือข่ายประชาสังคม ได้มาเยี่ยมเยียนฉันในสนาม บทสนทนาใต้ถุนบ้านที่ฉันพัก ระหว่างเพื่อนรุ่นพี่คนนี้กับชาวบ้านคนที่เธอคุ้นเคยด้วย ที่แม้จะเป็นการสนทนาแบบที่เล่นทีจริง แต่ก็แฝงไปด้วยความตึงเครียดที่ฉันสัมผัสได้ จนทำให้ฉันได้แต่นั่งเงียบตลอดการสนทนานั้น คู่สนทนาของรุ่นพี่ที่เปิดช่องด้วยการเล่าถึงการไปเฝ้าญาติที่ป่วยที่โรงพยาบาลเมื่อคืน และพูดว่าเดี๋ยวนี้คนป่วยกันมาก เพราะอาหารมีแต่สารพิษ รุ่นพี่ของฉันจึงสบโอกาสบ่นและตำหนิคู่สนทนา อันหมายรวมไปถึงชาวบ้านคนอื่นๆ ทันทิวว่าไม่ใส่ใจที่จะปลูกพืชอินทรีย์กันเลย เธอยกตัวอย่างการปลูกแตงโม (ซึ่งเป็นพืชเงินสดที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งของที่นี่ นอกเหนือจากยางพารา) ว่าชาวบ้านก็มองเห็นกันแต่เงินก้อนงามๆ จึงมีทั้งฟูราดานรองกันหลุม ยาฉีดพ่นแบบต่างๆ จนต้องใส่หน้ากากขณะฉีดพ่น ขณะที่คู่สนทนาพยายามอธิบาย

ว่าถ้าไม่ใช้ยา แดงโมก็จะไม่โต เมื่อจมนมด้วยคำถามที่เล่นที่จริงจากรุ่นพี่ของฉันว่า “ปลูกพืชใช้สารเคมีอันตรายแบบนี้ให้คนอื่นกิน ไม่กลัว ‘ดอซอ’ (บาป) หรือ” คู่สนทนาก็ตอบคำถามด้วยรอยยิ้มเจื่อนๆ ก่อนที่จะเดินเลี้ยวไปยังรถมอเตอร์ไซค์ แล้วขี่ออกไป

เรื่องราวทั้งสองข้างต้นชี้ว่าภาพวิถีชีวิต การทำมาหากิน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอันชวนฝันของชาวมลายูมุสลิมที่ถูกนำเสนออย่างแพร่หลายในแวดวงประชาสังคมและใน “สื่อเพื่อชุมชน” อย่างรายการ “ทุ่งแสงตะวัน” “พันแสงรุ่ง” ทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส แทบไม่ได้สะท้อนสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นจริงในชีวิตของผู้คนที่นั่น ซึ่งไม่ได้มีวิถีชีวิตชวนฝัน ชาวบ้านที่ชอบปลูกแต่พืชเชิงเดี่ยว ใช้สารเคมีการเกษตรมาก ขาดการจัดการทรัพยากรส่วนรวม ฟังตนเองไม่ได้ เห็นแก่เงิน ชอบบริโภคฟุ่มเฟือย ดูจะสร้างความหงุดหงิดและท้อใจให้กับคนทำงานในภาคประชาสังคมอยู่ไม่น้อย

ดูเผินๆ กำปงไอย์ฮีแต่คล้ายจะเป็นชุมชนชวนฝันอย่างที่ภาคประชาสังคมมักนำเสนอ เนื่องจากผู้คนที่นั่นดูเหมือนว่าจะยังมีชีวิตพึ่งพิงสภาพธรรมชาติอย่างสอดคล้อง ลักษณะทางนิเวศและความสมบูรณ์ที่ยังหลงเหลือ ทำให้ชาวกำปงไอย์ฮีแต่ส่วนใหญ่ยังคงมีอาชีพหลักอยู่ในภาคเกษตร ขณะที่กิจกรรมทางการเกษตรก็หลากหลายหมุนเวียนสลับสับเปลี่ยนไปตลอดปี นอกเหนือไปจากการทำสวนยางพาราซึ่งเป็นแหล่งรายได้หลัก ที่สำคัญ กิจกรรมการผลิตเหล่านี้หมุนเวียนในบริเวณที่มีลักษณะทางกายภาพต่างกันภายในระบบนิเวศพรุณ้ำจืดเดียวกัน อันได้แก่ ที่เนินเขา ที่ราบ ที่ลุ่ม ทุ่งหญ้า ป่าละมေး น้ำท่วมถึง และหนองน้ำ กิจกรรมการผลิตต่างๆ เหล่านี้มีจังหวะเวลาที่สอดคล้องกับฤดูกาล สภาพดินฟ้าอากาศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสภาพน้ำหลากหรือน้ำท่วมซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงระหว่างเดือนตุลาคม-ธันวาคม (ดูรายละเอียดในตาราง 1)

ตาราง 1 แสดงกิจกรรมการผลิต แหล่งประกอบกิจกรรม และสภาพธรรมชาติของกำปงไอย์ฮีแต่และระบบนิเวศพรุณ้ำจืดในรอบปี (แสดงเฉพาะช่วงครึ่งปีแรก)

เดือน	กิจกรรมการผลิต	แหล่งประกอบกิจกรรม	สภาพธรรมชาติ
มกราคม	ประมง (สำหรับทุกคนไม่เฉพาะแต่ที่ทำเป็นอาชีพ เนื่องจากสัตว์น้ำมีมากเป็นพิเศษในช่วงน้ำท่วม)	บริเวณที่น้ำท่วมถึง	น้ำท่วมยังคงท่วมที่ราบที่ราบลุ่ม ทุ่งหญ้า และป่าละมေး
	กรีดยาง (นั่งเรือไปสวนยาง)	ภูเขาเล็กๆ เนินเขา	
	เลี้ยงวัว ควาย แพะ แกะ	อพยพสัตว์เลี้ยงไปบนที่สูงที่น้ำท่วมไม่ถึง	
	เตรียมจัดหาปุ๋ยซีไคสำหรับปลูกแตงโม		

เดือน	กิจกรรมการผลิต	แหล่งประกอบกิจกรรม	สภาพธรรมชาติ
กุมภาพันธ์	เกี่ยวข้าวเบา	ที่นาบริเวณที่ราบติดหมู่บ้าน ที่น้ำท่วมไม่ถึง	น้ำเริ่มทยอยลด
	ไถที่และเริ่มปลูก แตงโมในบริเวณน้ำลด	ที่ราบลุ่มต่ำบริเวณทุ่งที่น้ำเพิ่งลด	
	ประมงสำหรับทุกคน (สัตว์น้ำยังคงมีมาก ในเดือนนี้)	บริเวณที่ยังคมีน้ำท่วมขัง	
	กรีดยาง	ภูเขาเล็กๆ เนินเขา	
	เลี้ยงวัว ควาย แพะ แกะ	ที่ราบและทุ่งหญ้าหลังน้ำลด	
มีนาคม	บำรุงรักษาต้นอ่อน แตงโม	แปลงปลูกแตงโมกลางทุ่งที่ราบ	น้ำลดจนเกือบหมด โดยไหล ลงไปที่หนองน้ำที่มีน้ำขัง ตลอดปี
	เก็บเห็ด	ป่าละเมาะ (ป่าเสม็ด)	
	ประมงสำหรับคนที่ทำ เป็นอาชีพหลัก (สัตว์ น้ำมีเฉพาะในหนองน้ำ ที่มีน้ำขังตลอดปี)	หนองน้ำ	
	เลี้ยงวัว ควาย แพะ แกะ	ที่ราบและทุ่งหญ้า	
	กรีดยาง	ภูเขาเล็กๆ เนินเขา	
เมษายน	เกี่ยวข้าวนาข้าวหนัก	ที่นาที่อยู่ถัดจากที่ทุ่ง	น้ำลด
	ดูแลบำรุงรักษาแปลง แตงโม	แปลงปลูกแตงโมกลางทุ่งที่ราบ	
	เลี้ยงวัว ควาย แพะ แกะ	ที่ราบและทุ่งหญ้า	
	กรีดยาง	ภูเขาเล็กๆ เนินเขา	
	ประมงสำหรับคนที่ทำ เป็นอาชีพหลัก (สัตว์ น้ำมีเฉพาะในหนองน้ำ ที่มีน้ำขังตลอดปี)	หนองน้ำ	

เดือน	กิจกรรมการผลิต	แหล่งประกอบกิจกรรม	สภาพธรรมชาติ
พฤษภาคม	ไถที่ ทำรั้ว สำหรับทำนาข้าวเบาที่เรียกว่านาพรุ และหว่านกล้า	ที่ราบลุ่มต่ำ	น้ำเริ่มแห้ง แต่ยังคงมีน้ำจากคลองไหลลงมาในบริเวณที่ทำนาพรุ
	เก็บผลผลิตแตงโม		
	ประมงสำหรับคนที่ทำเป็นอาชีพหลัก (สัตว์น้ำมีเฉพาะในหนองน้ำที่มีน้ำขังตลอดปี)	หนองน้ำ	
	เลี้ยงวัว ควาย แพะ แกะ	ที่ราบและทุ่งหญ้า	
	กรีดยาง	ภูเขาเล็กๆ เนินเขา	
มิถุนายน	ดำนาพรุ		น้ำเริ่มแห้ง แต่ยังคงมีน้ำจากคลองไหลลงมาในบริเวณที่ทำนาพรุ
	บางรายเริ่มปลูกผักสวนครัวในแปลงแตงโม	แปลงปลูกแตงโมกลางทุ่งที่ราบ	
	กรีดยางและใส่ปุ๋ยสวนยางพารา	ภูเขาเล็กๆ เนินเขา	
	ประมงสำหรับคนที่ทำเป็นอาชีพหลัก (สัตว์น้ำมีเฉพาะในหนองน้ำที่มีน้ำขังตลอดปี)	หนองน้ำ	
	เลี้ยงวัว ควาย แพะ แกะ	ที่ราบและทุ่งหญ้า	

กิจกรรมการผลิตที่หลากหลาย นอกจากจะเป็นแหล่งที่มาของรายได้ ยังเป็นแหล่งที่มาของอาหารบริโภคในครัวเรือน ชาวทำปงไอย์ฮ์แต่ส่วนใหญ่ยังคงทำนา ทั้ง ปาตีบือเก๊ะ (นาข้าวหนัก) และ ปาตีอั้ง (นาข้าวเบา) และมีชาวพอกินตลอดทั้งปี คนที่ไม่มีที่นาก็สามารถขอเช่าจากคนที่มี แล้วแบ่งผลผลิตกัน ส่วนคนที่ไม่ทำนาเองก็อาจได้ข้าวแบ่งจากการไปช่วยญาติหรือเพื่อนบ้านดำนาหรือเกี่ยวข้าว ส่วนการหาปลา หากไม่อยากทำเป็นอาชีพก็สามารถหากินเป็นอาหารได้ตลอดปีจากหนองน้ำหรือตามบริเวณที่น้ำท่วมถึง การทำปลาแห้ง ปลาต้ม และ บูดูตาพะ (บูดูบ้านนอก ทำจากปลาน้ำจืด ต่างจาก บูดูสายบุรีที่มีชื่อเสียงซึ่งทำจากปลาทะเล) เพื่อเป็นอาหารในบ้านมิให้เหินทั่วไป เช่นเดียวกับผักสวนครัวหรือผักพื้นบ้านที่ปลูกแซมในสวนยางพารา สวนไม้ผล และในสวนหลังบ้าน ก็เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ ผลผลิตเหล่านี้ยังนำมาสู่การแลกเปลี่ยนซื้อขายกันของผู้คนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง ทั้งในรูปของการ

ตระเวนขายตามบ้าน การขายตามตลาดนัดใกล้ๆ บ้าน อันดูจะสอดคล้องกับภาพการพึ่งตนเองผ่านระบบเศรษฐกิจชุมชนเป็นอย่างดี ภาพชีวิตที่พึ่งพิงและสอดคล้องกับสภาพธรรมชาติเช่นนี้ ทำให้เมื่อราว 10-15 ปีที่ผ่านมา ก่าบงไอยฮี้แต่เป็นพื้นที่หนึ่งที่น่าวิชาการท้องถิ่นมักพานักศึกษาลงมาเก็บข้อมูล ทำรายงาน และเรียนรู้ว่าชาวบ้านไอยฮี้แต่มีชีวิตที่สัมพันธ์และพึ่งพาธรรมชาติและระบบนิเวศอย่างไร รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่องค์กรพัฒนาเอกชนมองเห็นความหวังและความเป็นไปได้ในการสนับสนุนการเกษตรที่เป็นอยู่ให้ก้าวไปสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่สอดคล้องกับสภาพ “ภูมินิเวศ” โดยได้เข้ามาทำงานอบรมแนวคิดและเทคนิควิธีเกษตรกรรมยั่งยืน รวมทั้งสนับสนุนปัจจัยการผลิต เช่น พันธุ์พืช ระบบน้ำ อุปกรณ์การทำปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี หากมองลึกลงไปในเรื่องละเอียดของกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรแต่ละประเภท พบว่าการทำเกษตรและการใช้ทรัพยากรของชาวบ้านไอยฮี้แต่ไม่ได้เป็นไปอย่างไร้มนতিকังภาพชีวิตชาวชนบทในสามจังหวัดภาคใต้ที่มีถูกนำเสนอผ่านสื่อภาคประชาสังคม การพึ่งพิงธรรมชาติหลากหลายรูปแบบไม่ได้หมายถึงความเอื้ออาทรต่อระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม ไม่ได้หมายถึงการพึ่งตนเองและการเป็นอิสระจากตลาดและระบบทุนนิยม ไม่ได้หมายถึงการมีระบบการจัดการทรัพยากรส่วนรวมที่สร้างความเป็นธรรมให้กับทุกคนในชุมชนได้อย่างเสมอภาค และไม่ได้หมายถึงการมีชีวิตเรียบง่าย ไม่มุ่งหวังเงินทอง ไม่ติดกับวัตถุ และห่างไกลบริโภคนิยมแต่อย่างใด

หากพิจารณาตามแนวคิดว่าด้วยการเปลี่ยนผ่านเชิงนิเวศ (The Ecological Transition) ของ John W. Bennett (1976) ซึ่งให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์เชิงนิเวศและศักยภาพแห่งตน (Agency) ของมนุษย์ จะพบว่าการทำเกษตรและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านไอยฮี้แต่มีแนวโน้มที่จะนำไปสู่การทำลายความสมดุลของธรรมชาติและระบบนิเวศ หรือกลายเป็นสังคมแห่งความไม่สมดุล อันหมายถึงการเติบโตอย่างไม่มีการควบคุมจำนวนประชากร และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจนก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ที่ก่าบงไอยฮี้แต่ การใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดแมลงศัตรูพืชมีอย่างแพร่หลายในการเพาะปลูกแทบทุกชนิด มีทั้งในแปลงยาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแปลงที่ปลูกใหม่ที่ยังไม่ได้เริ่มกรี๊ดเปิดหน้ายาง แม้กระทั่งในนาข้าวที่แม้จะปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก แต่หากเป็นช่วงฤดูใส่ปุ๋ย ก็ถึงกับทำให้บางครั้งปุ๋ยที่วางขายที่ย่านชุมชนของตำบลถึงกับขาดตลาด หลายรายต้องไปซื้อหาปุ๋ยที่ตัวจังหวัดยะลาแทน ขณะที่การปลูกพืชเงินสดอายุสั้นอย่างแดงโมของหลายคนก็ยิ่งใช้สารเคมีอันตรายร้ายแรงที่ทางการประกาศห้ามใช้ไปแล้วอย่างฟูราดาน แม้จะมีบางรายเริ่มซื้อปุ๋ยชีวภาพหรือน้ำหมักชีวภาพมาใช้ แต่ก็ยังเป็นเพราะเห็นว่ามียาราคาถูกกว่าและกังวลถึงผลเสียต่อแปลงปลูกของตนในระยะยาวมากกว่าจะต้องการรักษาสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศโดยรวม เช่นเดียวกับการพักดินจากการปลูกแดงโมในบางปีที่เกิดจากความต้องการแก้ปัญหาดินเสื่อมเฉพาะจุดของตนเท่านั้น ขณะที่การเก็บหาอาหารและผลผลิตจากธรรมชาติก็ดูคล้ายจะเป็นการขูดรีดธรรมชาติเสียมากกว่า ซึ่งอาจส่งผล

ให้ทรัพยากรเสื่อมโทรมในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นการจับปลาในฤดูวางไข่ ที่ดูเหมือนว่าจะไม่ใช่ปัญหาสำคัญที่จะต้องหยิบยกมาหารือหรือหาทางแก้ไขปัญหา เช่นเดียวกับการเก็บเห็ดที่ควรจะสะท้อนถึงภาพที่งดงามของการพึ่งพิงธรรมชาติ แต่ก็กลับไม่เป็นเช่นนั้น ดังที่ฉันได้เขียนบันทึกภาคสนามไว้ว่า

“เข้ามิดวันนี้ ฉันซ้อนท้ายมอเตอร์ไซค์ของขอลีเยาะไปทางคอกวัวรวม พวกเราเดินทางกับอีกหลายคน ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงในชุดทำงาน (ในไร่ในนา) บางคนสวมรองเท้าบูธ บางคนมีตะกร้าเปล่าใบใหญ่มาด้วย พวกเขาต่างก็มุ่งหน้าไปเก็บเห็ดเช่นเดียวกับพวกเรา รถเราวิ่งเลยทางเข้าแปลงแดงโมของก๊ะนะมาได้สักพัก ขอลีเยาะหยุดรถ พวกเราเดินเข้าไปในพงป่าเสม็ดข้างทางและเริ่มสอดสายสายตาหาเห็ด...ขณะที่กำลังเก็บหาเห็ดอยู่นั้น แวบหนึ่งฉันจินตนาการว่าตัวเองกำลังเดินอยู่ในรายการทุ่งแสงตะวัน ตามดูเด็กน้อยออกไปเก็บเห็ด ตามคู่มือชีวิตที่พึ่งพิงพึ่งพาธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เกิดขึ้นกับฉันตอนนี้มันช่างไกลกับภาพความโรแมนติกงดงามแบบนั้น...ขณะที่ฉันงกๆ เจินๆ อยู่กับการก้มๆ เงยๆ ได้พุ่มไม้เสม็ดเตี้ยๆ พยายามสอดสายสายตามองหาเห็ด ซึ่งฉันทำได้แย่มาก มองหาไม่ค่อยเจอเพราะเห็ดมักหลบอยู่ในพงหญ้าหรืออยู่ใต้ใบไม้ที่ทับถม บางทีฉันก็เผลอเหยียบเห็ดจนและ ขอลีเยาะพยายามสอนฉันว่าการหาเห็ดต้องตาไว ว่องไว เธอแสดงให้เห็นดูว่าเมื่อพบเห็ดจะต้องรีบเก็บทันทีด้วยความรวดเร็วอย่างไร ขณะเก็บ สายตาก็ต้องมองหาเห็ดไปล่วงหน้าตรงบริเวณอื่น เธอบอกว่าหากซ้าก็จะเก็บได้น้อยกว่าคนอื่น ซึ่งก็จริงของเธอ เพราะในแต่ละวันมีคนจำนวนมากเหลือเกินที่ออกมาหาเห็ด เมื่อขอลีเยาะมองเห็นกอเห็ด เธอก็จะชี้จุดให้ฉันไปเก็บ ส่วนเธอก็มุ่งหน้าหาในจุดอื่นต่อไปอย่างรวดเร็ว เมื่อเธอรู้สึกว่าเธอเดินหายหรือห่างไปจากฉัน เธอก็จะคอยตะโกนเรียกชื่อฉัน เพราะเกรงว่าฉันจะหลงป่าละเมาะ...ฉันรู้สึกว่ามีเห็ดที่พวกเราเก็บได้ในวันนี้ส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก ฉันพูดกับขอลีเยาะว่าถ้าปล่อยไว้อีกสักสองวัน เห็ดคงใหญ่กว่านี้มาก เธอตอบว่าถ้าไม่เก็บเสียตอนนี้ คนอื่นก็จะมาเก็บไปหมด”

(ส่วนหนึ่งจากบันทึกภาคสนาม วันเสาร์ที่ 26 มีนาคม 2554)

ขณะเดียวกัน กิจกรรมการผลิตที่หลากหลายและการพึ่งพิงธรรมชาติก็ไม่ได้หมายถึงความเป็นอิสระจากตลาดหรือระบบทุนนิยมหรือการพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ตรงกันข้าม กิจกรรมการผลิตแต่ละชนิดล้วนแล้วแต่ใช้ทุนสูงในเกือบทุกขั้นตอน ทั้งในส่วนของเมล็ดพันธุ์ ค่าปุ๋ย ยา ฮอร์โมนต่างๆ เครื่องจักรกล เช่น รถไถเดินตาม เครื่องนวดข้าว ค่าจ้างโรงสี ค่าแรง ไม่เว้นแม้แต่การทำนาเพื่อ

การบริโภคในครัวเรือน แบ (คำเรียกผู้ชายที่มีอายุมากกว่า) คนหนึ่งถามฉันแบบที่เล่นที่จริงขณะที่ฉันนั่งในวงทำอาหารในงานฉลองเมล็ดที่บ้านหลังหนึ่งว่าฉันอยากจะไปรับจ้างแก กือ กู (เก็บเกี่ยวข้าวพันธุ์ข้าวหนักด้วย “แกระ” ซึ่งเป็นเครื่องมือตัดรวงข้าวในภาคใต้) บ้างไหม หลังจากที่แหกราบจากผู้หญิงคนอื่นๆ ในครัวว่าในฤดูเก็บเกี่ยวที่จะมาถึงในเดือนหน้านี้ ฉันตั้งใจจะหัดเก็บข้าว และติดต่อขอตามใครหลายคนเพื่อไปเก็บข้าวด้วยกัน แบบบอกว่ามีคนหลายคนที่รับจ้างกับแก ราคาค่าจ้างมัดละ 13 บาท ฉันถามแกว่าแล้วทำไมจึงไม่ทำเอง จะได้ไม่ต้องเสียเงินจ้าง แกตอบว่าไม่ชอบ แกจ้างคนอื่นทำมาตลอด แกบอกว่างานเก็บข้าวนี้เหนื่อยเอาเสียมากๆ นอกจากนี้ การทำข้าวเบา (ที่มีใส่นาพรุ) ในปีนี้ก็เกี่ยวเกี่ยวเสร็จเร็วเป็นพิเศษในช่วงเวลาเพียง 2-3 วันเท่านั้น เพราะเป็นปีแรกที่ชาวบ้านรวมตัวกันจ้างรถเกี่ยวและนวด โดยจ่ายค่าจ้างเป็นรายกระสอบ กระสอบละ 80 บาท ทั้งนี้เพื่อประหยัดเวลา และไม่ต้องยุ่งยากในการจัดหาเครื่องนวดสำหรับรายที่ไม่มีเป็นของตนเอง

ส่วนการเลี้ยงวัวและควายแบบปล่อยให้ไปหากินเองตามทุ่งหญ้า ป่าละเมาะ ริมถนน หรือตามฝืนนาที่เก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว ก็เชื่อว่าจะเป็นกิจกรรมการผลิตที่อาศัยเพียงธรรมชาติและไม่ต้องลงทุนอะไรเย็นวันหนึ่งที่ก๊ะฮาลีเมาะพาฉันนั่งซ้อนท้ายมอเตอร์ไซด์คันเก่าวิ่งแบบวิบากกลางฝืนพรวดออกไปกลางทุ่งหญ้าที่เต็มไปด้วยเนินดินและหลุมบ่อ เพื่อต้อนวัว 5-6 ตัวของเธอกลับเข้าคอกนั้น ฉันก็ได้ตระหนักว่าในการเลี้ยงวัวและควายแบบธรรมชาตินั้น อย่างน้อยที่สุด ผู้เลี้ยงต้องมีรถมอเตอร์ไซด์คันหนึ่งคันเพื่อการนี้โดยเฉพาะ และต้องเติมน้ำมันเบนซินวันละอย่างน้อย 1 ลิตร สำหรับไล่ต้อนพวกมันกลับเข้าคอกทุกเย็น ขณะที่แบก๊ะ ผู้เชี่ยวชาญการเลี้ยงควายฝูงที่กำบังไอย์ฮีเต ก็บอกกับฉันว่าควายที่แกเลี้ยงอยู่แกซื้อยกฝูงจากชาวบ้านรายหนึ่ง จำนวน 14 ตัว ในราคา 150,000 บาท ขณะที่การพึ่งพิงธรรมชาติโดยการหาปลา ซึ่งถูกมองว่าเป็นกิจกรรมที่ช่วยลดรายจ่ายด้านอาหาร ก็ต้องลงทุนไม่น้อยเช่นกัน โดยเฉพาะหากต้องการมีรายได้ประจำจากการทำประมงในพรุ ก็ต้องลงทุนค่าเรือ เครื่องยนต์เรือ และอุปกรณ์ประมงอย่างแห อวน เบ็ดราว ที่บางชนิดราคาเหยียบหมื่นบาท ทั้งนี้ยังไม่ต้องพูดถึงพืชเศรษฐกิจ พืชเงินสด ที่ต้องมีการลงทุนอย่างเต็มที่เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุด การปลูกแตงโมที่มีการจัดสรรที่ดินให้ปลูกครัวเรือนละ 3 ไร่ ต้องใช้เงินลงทุนสูงถึงเกือบ 20,000 บาทต่อแปลง สำหรับเป็นค่าจ้างรถแบ็คโฮมาไถปรับที่ดินหลังน้ำลด ค่าปุ๋ยซีโก้ ค่าเมล็ดพันธุ์แตงโม ค่ายา ค่าฮอร์โมน ค่าน้ำบาดาล และค่าน้ำมันรถไถเล็ก ขณะที่การปลูกพืชล้มลุกต่างๆ เช่น แตงกวา ฟักทอง มะเขือ ถั่วฝักยาว มันเทศ ฯลฯ ก็มีค่าใช้จ่ายเหล่านี้เช่นกัน ส่วนสวนยางพารามีรายจ่ายประจำทุกปีอยู่แล้ว สำหรับค่าปุ๋ยและค่าถางหญ้า

นอกจากนี้ ชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวกำบังไอย์ฮีเตเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมหรือระบบเศรษฐกิจในระดับกว้างอย่างแนบแน่น แม้ผลผลิตบางอย่าง เช่น ปลาน้ำจืดสดจากพรุ รวมทั้งปลาแห้งหรือปลาล้ม หรือเห็ด จะถูกแลกเปลี่ยนค้าขายกันเฉพาะในท้องถิ่น ตามตลาดนัด เฟิงชายของตามริมทาง

หรือถูกนำใส่รถไถเล่ (มอเตอร์ไซค์พ่วงข้าง) ไปไร่ขายที่ตำบลหรืออำเภอใกล้เคียง แต่ผลผลิตทางการเกษตรส่วนใหญ่ก็ถูกกระจายไปทั่วประเทศ แต่โมที่นี้ก็มีพ่อค้ามารับซื้อถึงที่ และถูกส่งขายตามภูมิภาคต่างๆ ขณะที่เศรษฐกิจยางพาราของที่นี่ นอกจากจะเกี่ยวข้องกับคนหลายกลุ่มในพื้นที่ ตั้งแต่เจ้าของสวน คนรับจ้างกรีดยาง เก้าแก่รายย่อยรับซื้อขี้ยางในหมู่บ้าน ลูกจ้างขนขี้ยาง ลูกจ้างขับรถส่งของ ฯลฯ เศรษฐกิจยางพาราของกำแพงไอยฮีแต่ก็เป็นเช่นเดียวกับในพื้นที่อื่นๆ ที่เชื่อมโยงกับบริษัทหรือโรงงานยางพาราใหญ่ที่อำเภอนาทวีหรือที่อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ซึ่งรับซื้อผลผลิตต่อจากเก้าแก่รายย่อยในพื้นที่ และแน่นอน ผลผลิตยางพาราจากกำแพงไอยฮีแต่สัมพันธ์กับตลาดโลกอย่างแนบแน่น

ส่วนกรณีทรัพยากรส่วนรวมหรือสมบัติสาธารณะ ดูเหมือนว่าที่กำแพงไอยฮีแต่ไม่ได้มีการพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติส่วนรวมแบบที่มีชุมชนเป็นฐาน (Community-Based Resource Management-CBRM) โดยเฉพาะในรูปของสถาบันที่จะสามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการผลิตและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร หรือการเข้ามาของโครงการและหน่วยงานจากภายนอกที่ส่งผลต่อทรัพยากรส่วนรวม การจัดการทรัพยากรส่วนรวมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นไปอย่างตามมีตามเกิด มีเพียงการจัดการระหว่างเครือญาติหรือเพื่อนฝูงในกลุ่มเล็ก 3-4 คนกระจัดกระจายกันไป เช่น การจัดสรรที่สำหรับ เทปูก๊ะ (วางกับดักปลา) ไม่ให้ทับที่กัน นอกจากนี้ แม้ในช่วง 6-7 ปีที่ผ่านมา ทุกสาธารณะที่กำแพงไอยฮีแต่ได้ถูกจัดการโดยการริเริ่มของผู้นำทางการ ผ่านการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐอย่างสำนักงานเกษตรอำเภอ รวมทั้งจากหน่วยทหารพัฒนา กองบัญชาการทหารสูงสุด โดยมีการจัดแบ่งที่ทุ่งสาธารณะให้ชาวบ้านครัวเรือนละ 3 ไร่เพื่อปลูกแตงโมและพืชล้มลุกชนิดต่างๆ ในช่วงน้ำลด ที่ดูคล้ายว่าจะเป็นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมที่เป็นระบบ แต่ก็ดูจะยังอยู่ห่างไกลจากอุดมคติว่าด้วยการจัดการทรัพยากรส่วนรวมแบบที่มีชุมชนเป็นฐานอยู่มาก เพราะการมีส่วนร่วมของชาวบ้านทั่วไปยังน้อย ส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของผู้นำทางการ โดยมีหน่วยงานรัฐหลายหน่วยงานเข้ามากำกับดูแล ขณะเดียวกันก็มีเป้าหมายเพื่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพที่สุด มากกว่าจะวางอยู่บนแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติหรือการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ

กลุ่มและองค์กรในภาคประชาสังคมจำนวนมากพยายามชี้ให้เห็นว่า “เฮาะออแฆรฆามา” หรือทรัพยากรส่วนรวมหรือพื้นที่สาธารณะ เป็นคุณลักษณะสำคัญของชนบทในเขตสามจังหวัดภาคใต้ ทว่ากำลังสูญหายหรือถูกสันคลอน เนื่องจากรัฐรับรองเฉพาะระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล เช่น โฉนดที่ดิน น.ส. 3 ก. ขณะที่ระบบนิเวศพุน้ำจืดมีความหลากหลาย ประกอบไปด้วยป่าพรุ หนอง บึง ทุ่งหญ้า และที่ลุ่มสำหรับการทำนา ยกเว้นพื้นที่นาแล้ว ส่วนอื่นๆ มักมีระบบกรรมสิทธิ์คลุมเครือ เนื่องจากลักษณะทางกายภาพ กล่าวคือ บางเดือนก็มีสภาพเป็นท้องน้ำเพราะภาวะน้ำหลาก เมื่อน้ำลดก็กลายเป็นพื้นที่เพาะปลูกตามปกติ แม้ “เฮาะออแฆรฆามา” ซึ่งในที่นี้หมายถึงที่ดินหรือทุ่งหญ้าสาธารณะ

จำเป็นต่อการเลี้ยงวัวควายซึ่งต้องใช้เนื้อที่สำหรับออกเดินทางหากินเป็นบริเวณกว้าง แต่สิ่งที่ชาวกำปง-ไอย์ฮีแต่ส่วนใหญ่กังวลเกี่ยวกับ “เฮาะออบบะรามา” กลับไม่ใช่เรื่องการขยายตัวของกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลมากเท่ากับการที่ “เฮาะออบบะรามา” ถูกปิดล้อม (enclosure) และมีขนาดเล็กลง โดยหน่วยงานรัฐหลายหน่วยงานที่เข้ามาก่อตั้งสำนักงาน สิ่งปลูกสร้าง และจัดทำโครงการต่างๆ เนื่องจากเห็นว่าพื้นที่สาธารณะเหล่านี้คือสมบัติของรัฐที่หน่วยงานรัฐสามารถเข้ามาดำเนินการใดๆ ก็ได้ ขณะที่ชาวบ้านเองก็อ้างสิทธิ์ส่วนบุคคลในการเป็นเจ้าของพื้นที่เหล่านั้นในบางจุดด้วย ดังนั้น สิ่งที่ชาวกำปงไอย์ฮีแต่ต้องการจึงไม่ใช่การอ้างไว้ซึ่ง “เฮาะออบบะรามา” ตามความหมายของภาคประชาสังคม หากแต่เป็นการทำอย่างไรจึงจะไม่ให้ความเป็น “เฮาะออบบะรามา” อันหมายถึงพื้นที่สาธารณะซึ่งหน่วยงานรัฐได้เข้ามาครอบครองใช้ประโยชน์ไปแล้ว มาล้มล้างกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลในการถือครองที่ดินของพวกเขา

อีกแง่มุมที่ชี้ว่าวิถีชีวิตของชาวกำปงไอย์ฮีแต่ไม่ได้มีชีวิตชนชั้นอย่างที่กลุ่มและองค์กรภาคประชาสังคมจำนวนมากพยายามนำเสนอ ก็คือการบริโภค ชีวิตของชาวกำปงไอย์ฮีแต่ดูจะไม่แตกต่างจากชีวิตของคนในเมือง มอเตอร์ไซด์ ทีวี จานดาวเทียม เครื่องซักผ้า ตู้เย็น พัดลม เป็นสิ่งปกติของที่นี่ รวมทั้งโทรศัพท์มือถือที่มีครัวเรือนหลายเครื่อง ขณะที่ Smart Phone ก็มีให้เห็นไม่น้อย รถยนต์หลากหลายรุ่นและยี่ห้อ ทั้งเก่า ทั้งใหม่ ทั้งป้ายแดง ทั้งรถกระบะ รถเก๋ง รถ SUV วิ่งเข้าออกหมู่บ้านแทบไม่ว่างวัน ยังไม่นับแหวน พลอย เพชร ทอง นาฬิกา เครื่องประดับ ซึ่งนิยมกันทั้งชายหญิง เสื้อผ้า ผ้ามุลมผม แพนชั่นของผู้หญิงมุสลิม ที่ราคาไม่ใช่น้อย เช่น ผ้านุ่งบาติกจากอินโดนีเซียราคาสูงถึง 900-1,300 บาท การซื้อของเงินผ่อนมีให้เห็นไม่ขาดสาย ทั้งที่ดำเนินการผ่านกลุ่มอย่างกลุ่มสตรีมุสลิม และผ่านผู้ชายรายย่อย แม้สินค้าที่นำมาขายเงินผ่อนจะมีราคาสูงกว่าปกติก็ตาม ส่วนสินค้าขายตรงจากบริษัทต่างๆ โดยเฉพาะอาหารเสริมหลากชนิด ก็สามารถขายให้กับชาวบ้านที่นี่ได้โดยตลอด ขณะที่การจัดทัวร์ด้วยรถตู้และรถบัสปรับอากาศไปเที่ยวและซื้อสินค้าตามแหล่งต่างๆ เช่น ด่านสุโหงโกลก ด่านวังประจันที่จังหวัดสตูล ด่านชายแดนอรัญประเทศ ก็เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นระยะๆ วงแชร์ซึ่งเป็นแหล่งระดมทุนสำหรับการใช้จ่ายหรือการลงทุนต่างๆ ก็เป็นไปอย่างคึกคัก บางวงมีวงเงินการเปียแต่ละครั้งสูงถึงกว่าหนึ่งแสนบาท

ขณะเดียวกัน การบริโภคและค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับพิธีทางศาสนาและประเพณีก็มีจำนวนค่อนข้างสูงสำหรับแทบทุกครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นรายจ่ายในการจัดเตรียมอาหารรองรับคนจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นงานที่เกิดขึ้นนานๆ ครั้ง เช่น งานกินเหนียวพิธีแต่งงาน งานเข้าสู่นัด หรืองานทำบุญคนตาย ทั้งนี้หากครอบครัวใดมีคนตาย ก็ต้องจัดให้มีการสวดขอพรพระเจ้าให้แก่ผู้ตายตลอดทั้ง 7 วัน และต้องมียานทำบุญใหญ่เมื่อครบรอบวันตาย 7 วัน 40 วัน และ 100 วัน ตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีงานพิธีที่แต่ละครอบครัวต้องทำเป็นประจำทุกปี เช่น งานฉลองวันเมาลิด หรืองานที่ต้องพยายามจัดให้ได้บ่อยครั้งมากที่สุด เพื่อจะให้ได้บุญมากและเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต เช่น งานกินเหนียวดอออก นอกจากนี้

ที่กำบังไอย์ฮีเตและตำบลใกล้เคียงมีความนิยมในการจัดกลุ่มแชร์อัลกุรอาน² ซึ่งแต่ละครั้งต้องใช้เวลาไม่ต่ำกว่า 4,000-5,000 บาท ไปจนกระทั่งถึงหลายหมื่นบาท แล้วแต่กำลังทรัพย์ ขณะที่คนมาเข้าร่วมหรือมาช่วยงานส่วนใหญ่ก็ต้องมอบเงินหรือสิ่งของให้แก่เจ้าภาพเพื่อการแสดงน้ำใจครั้งละตั้งแต่ 100 บาทขึ้นไป กิจกรรมทางศาสนาเหล่านี้เกิดขึ้นถี่มาก มีแทบทุกสัปดาห์ และอาจจะหลายครั้งต่อสัปดาห์ในบางช่วง

บริบทและเงื่อนไขของความไม่ชวนฝัน

สภาพความไม่ชวนฝันของชาวกำบังไอย์ฮีเตที่ฉันได้บรรยายมาข้างต้น หากมองจากสายตาของภาคประชาสังคม ย่อมเกิดจากแนวทางการพัฒนาของรัฐที่มุ่งเน้นการจำเรือเดิบโตทางเศรษฐกิจ และเกิดจากการขยายตัวของระบบทุนนิยม ซึ่งสภาพเช่นนี้เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ของประเทศไทย ขณะเดียวกันภาคประชาสังคมก็มองว่าการพึ่งพิงระบบตลาดและทุน การทำเกษตรและการใช้ทรัพยากรที่ทำลายธรรมชาติ และการถูกรอบงำโดยลัทธิบริโภคนิยม จะไม่รุนแรงเท่านี้ หากชาวบ้านมีความรู้และข้อมูลที่เพียงพอ ที่สำคัญคือ มีจิตสำนึก ไม่โลภ ไม่ลุ่มหลงในวัตถุ และรู้จักความพอเพียง หากสามารถแก้ไขในสองส่วนนี้ได้ ก็จะสามารถรื้อฟื้นวิถีชีวิตที่งดงาม สอดคล้องกับธรรมชาติ พอเพียง และยั่งยืนได้ไม่ยาก อย่างไรก็ตาม จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพื้นที่ความขัดแย้งทางศาสนาและชาติพันธุ์ระหว่างคนท้องถิ่นกับรัฐไทย และสถานการณ์ความรุนแรงต่างๆ ดำเนินมาอย่างแหลมคมเป็นเวลานานหลายสิบปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ดังนั้น การทำความเข้าใจสภาพความไม่ชวนฝันในด้านการเกษตรและการใช้ทรัพยากรของชาวมลายูมุสลิมด้วยโครงเรื่องตามที่เกิดผลผลิตซ้ำโดยภาคประชาสังคมจึงดูจะไม่เพียงพอ เนื่องจากโครงเรื่องที่ว่านี้จะละเลยประเด็นว่าด้วยปัญหาและผลกระทบจากความพยายามของรัฐไทยในการครอบครองพื้นที่และความสวามิภักดิ์จากคนมลายูมุสลิม ซึ่งได้ดำเนินการอย่างมีนัยสำคัญผ่านการส่งเสริมการเกษตรและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะพื้นที่พรุ ซึ่งถือเป็นพื้นที่ปฏิบัติการที่สำคัญยิ่งของรัฐไทย

² การจัดวงแชร์อัลกุรอานเป็นการรวมตัวกันของผู้หญิงวงละ 30 คน เพื่อเวียนไปอ่านคัมภีร์ที่บ้านของลูกแชร์แต่ละคน ผู้เข้าร่วมจะแบ่งกันอ่านอัลกุรอานที่มีจำนวน 30 ภาค (มุซอ) คนละ 1 ภาค และมอบผลบุญที่เกิดจากการอ่านคัมภีร์ได้ครบทั้งเล่มแก่เจ้าของบ้านซึ่งเป็นเจ้าภาพในแต่ละสัปดาห์ โดยมีธรรมเนียมว่าเจ้าภาพจะต้องจัดเตรียมอาหารเลี้ยงสมาชิกวงแชร์ทุกครั้งเป็นการตอบแทน

พื้นที่พรุในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้มีมากถึงหนึ่งในสามของพื้นที่พรุทั้งหมดในประเทศ ที่ผ่านมารัฐไทย โดยเฉพาะในส่วนของสถาบันจารีต ให้ความสำคัญกับพื้นที่พรุในเขตนี้นามาก เนื่องจากแทนที่จะใช้นโยบายยกเลิกนากลายแบบบังคับดังเช่นในอดีต โครงการพัฒนาพรุ รวมทั้งโครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมอื่นๆ เป็นเครื่องมือที่ดีกว่า ซึ่งจะช่วยให้รัฐไทยได้รับความสามัคคีและความจงรักภักดีจากชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่ ที่ซึ่งความรุนแรงและความขัดแย้งทางศาสนาและชาติพันธุ์เกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน ความสนใจต่อพื้นที่พรุยังเกิดขึ้นในช่วงที่รัฐไทยถูกท้าทายอย่างหนักจาก “ภัย” คอมมิวนิสต์ ดังนั้น ความมั่นคงของชาติจึงเป็นเรื่องสำคัญอันดับหนึ่งของนโยบายรัฐ โครงการพัฒนาพรุมีขึ้นบนฐานความคิดที่ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจจะนำมาสู่ความมั่นคงแห่งชาติ และช่วยป้องกันไม่ให้ประชาชนให้ความร่วมมือกับขบวนการคอมมิวนิสต์และขบวนการ “ก่อความไม่สงบ” ในภาคใต้ ทั้งนี้โครงการพัฒนาพรุในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดขึ้นครั้งแรกในฐานะโครงการในพระราชดำรินช่วงกลางทศวรรษ 2520 ซึ่งในเวลานั้นสถาบันพระมหากษัตริย์ยังไม่มีอำนาจเข้มแข็งนัก ต่อมาโครงการพัฒนาพรุได้ขยายตัวกว้างขวางขึ้นเรื่อยๆ ทั้งในแง่พื้นที่และขอบข่ายงาน ตามความเข้มแข็งที่มากขึ้นของสถาบันดังกล่าว

การพัฒนาพื้นที่พรุเป็นส่วนหนึ่งของการประกาศตัวเหนือดินแดน (territorialization) โดยรัฐในฐานะกระบวนการหนึ่งของการสร้างรัฐ (state-making) ที่ดำเนินการผ่านการเข้าจัดการและควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ อันมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อพื้นที่ที่มีความเปราะบางอ่อนไหว มีความขัดแย้งทางศาสนาและชาติพันธุ์ และผู้คนมีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์กับรัฐมาเนิ่นนาน (ดูเพิ่มเติมในประเด็นว่าด้วย state control over resources, territorialization และ state-making ได้ใน Vandergeest and Peluso 1995; Peluso 2000; Neumann 2004; และ Scott 1998) น่าสนใจว่าตลอดช่วงเวลาเกือบ 40 ปีที่ผ่านมา ในความเข้าใจของรัฐไทย พรุในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่ใช่ระบบนิเวศ และความซับซ้อน ความอ่อนไหว และความหลากหลายในทางกายภาพและชีวภาพของระบบนิเวศพรุ ไม่เคยถูกนำมาพิจารณาประกอบการตัดสินใจในนโยบายที่เกี่ยวข้อง แม้ในระยะหลังรัฐไทยจะหยิบฉวยวาทกรรมสิ่งแวดล้อมนิยมมาประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้กับบางจุดของพรุตั้งในกรณีพรุโต๊ะแดง แต่ก็ยังเป็นการให้ความสำคัญเฉพาะส่วนที่เป็นผืนป่าบริสุทธิ์เหนือองค์ประกอบอื่นๆ ของระบบนิเวศพรุ เช่น ฟุงหญ้าหนอง บึง เป็นต้น (Chalita 2009) ที่ผ่านมาระยะเวลาของประเทศไทย พรุเป็นเพียงพื้นที่น้ำท่วมขังไร้ประโยชน์ เสื่อมโทรม และไม่ก่อให้เกิดผลผลิตใดๆ การพัฒนาพื้นที่รกร้างนี้ให้เกิดประโยชน์และเกิดความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จึงเป็นบทบาทหน้าที่ของรัฐที่จะต้องกระทำเหนือดินแดนและผู้คนของตน ทั้งนี้ การพัฒนาพื้นที่พรุในระยะแรกเน้นการระบายน้ำออกจากพรุเพื่อแก้ปัญหาหน้าท่วมและเพิ่มพื้นที่เกษตรกรรมเป็นการปรับเปลี่ยนพรุจากพื้นที่ชุ่มน้ำให้เป็นพื้นที่แห้ง มีการควบคุมปริมาณและการไหลของน้ำด้วยการสร้างประตูกั้นน้ำและการทำโครงข่ายคลองระบายน้ำ ท่ามกลางโครงการพัฒนาพรุโดยรัฐไทยเหล่านี้

นอกเหนือไปจากความซับซ้อนในเชิงระบบนิเวศของพรุแล้ว ประสบการณ์และความรู้ในการใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ จากพรุของคนท้องถิ่นที่มีมาตั้งแต่อดีตได้ถูกละเลยไปอย่างสิ้นเชิง

โครงการพัฒนาพรุในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความเกี่ยวข้องกับอย่างมากกับลักษณะเฉพาะของประเทศไทยที่ปกครองด้วย “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ที่ผ่านมา สถาบันพระมหากษัตริย์มีบทบาทสำคัญในการเข้าครอบครองความจงรักภักดีของชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่ ดังนั้นการพัฒนาพรุของประเทศไทยที่ส่วนใหญ่มีความเกี่ยวเนื่องกับโครงการในพระราชดำริจึงไม่ได้เป็นเพียงแค่การเปลี่ยนสภาพของพรุเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการเปลี่ยนตัวตนของชาวมลายูมุสลิมผู้อาศัยและใช้ประโยชน์จากพรุอย่างสำคัญ จากที่มีสถานะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีศาสนาที่แตกต่างให้กลายเป็นพสกนิกร อันถือเป็นคุณลักษณะสำคัญในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย นำเสนอว่าการละเลยนี้สำคัญในเชิงระบบนิเวศของพื้นที่พรุและการละเลยประสบการณ์และความรู้ในการใช้ประโยชน์จากพรุของชาวมลายูมุสลิมได้สร้างความชอบธรรมให้กับความพยายามในการเปลี่ยนตัวตนดังกล่าว เพราะเป็นการให้ภาพคนมลายูมุสลิมในฐานะกลุ่มคนที่ยากจน ไร้การศึกษา ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ขาดศักยภาพในการแก้ไขปัญหาในชีวิต ไม่มีแม้กระทั่งความสามารถในการนำที่ดินพรุกร้างเสื่อมโทรมรอบๆ ตัวมาทำให้เกิดประโยชน์ ภาพลักษณ์นี้สอดคล้องกับสถานะของพสกนิกร ที่ความผาสุกในชีวิตจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการปกป้องคุ้มครองและช่วยเหลือจากรัฐไทย โดยเฉพาะในส่วนที่ผ่านทางสถาบันพระมหากษัตริย์ (Chalita 2009)

อย่างไรก็ดี เมื่อเวลาผ่านไปก็เริ่มมีความชัดเจนมากขึ้นว่าการเปลี่ยนระบบนิเวศพรุด้วยการระบายน้ำออกจากพรุได้สร้างผลกระทบตามมามากมาย ดินพรุที่เหือดแห้งจากการระบายน้ำออก ไม่มีความเหมาะสมกับการเพาะปลูก เนื่องจากดินมีสภาพเปรี้ยว เมื่อดินพรุขาดน้ำก็จะอัดตัวกันแน่นและระดับน้ำใต้ดินต่ำ เปิดโอกาสให้แร่สารประกอบกำมะถัน (pyrite) ใต้ดินที่เกิดจากซากใบไม้ทับถมทำปฏิกิริยากับออกซิเจนจนกลายเป็นกรดกำมะถันเข้มข้นชนิดหนึ่งที่ส่งผลทำให้ดินเปรี้ยว ขณะที่น้ำที่ระบายออกมาจากพรุ โดยเฉพาะในช่วงหน้าฝน ก็จะมีความเป็นกรดสูง จึงส่งผลกระทบต่อพื้นที่เพาะปลูกรอบข้าง อีกทั้งยังทำให้น้ำในคลองธรรมชาติเปรี้ยวไปด้วย การระบายน้ำยังทำให้น้ำดินพรุชั้นบนที่เกิดจากซากใบไม้ทับถม (peat) แห้งสนิทในหน้าแล้ง จึงเกิดไฟไหม้ได้ง่าย ขณะเดียวกัน แม้จะมีงานศึกษาวิจัยจำนวนมากของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งพยายามจะแก้ปัญหาดินเปรี้ยว เพื่อให้สามารถทำเกษตรในพื้นที่พรุที่แห้งแล้งได้ แต่ก็ดูจะประสบผลสำเร็จเฉพาะในแปลงทดลองหรือพื้นที่เป้าหมายที่มีงบประมาณอัดฉีดมากพอเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีปัญหาที่กรมชลประทานต้องการจะปิดฝุ่นโครงการก่อสร้างเขื่อนกันแม่น้ำสายบุรีขึ้นมาอีกครั้ง เพื่อผันน้ำจืดมาปรับสภาพดินเปรี้ยวของโครงการพัฒนาพรุขนาดใหญ่แห่งหนึ่ง

สำหรับระบบนิเวศพรวน้ำจืดที่กำบงไอยฮีเตเป็นส่วหนึ่งนั้น แม้จะไม่ได้ถูกปรับเปลี่ยนสภาพอย่างสิ้นเชิงด้วยการระบายน้ำออกจากพรวโดยตรงดั่งในกรณีที่กล่าวมำข้างต้น แต่ระบบนิเวศพรวน้ำจืดที่นี้ซึ่งในสยตของหน่วยงำนรัฐมีสภาพเป็นเพียงพื้นที่น้ำท่วมขัง ป่าละเมาะกรำง และทุ่งหญ้ำไร่ประโยชน์ก็ถูกพัฒนำภยได้แนวคืดและเป้ำหมยเตียวกันในการปรับสภาพให้เหมะกับการใช้ประโยชน์ให้คุ่มค้ำสูงสุด ที่ผ่นมำ พรวน้ำจืดที่กำบงไอยฮีเตถูกเปลี่ยนระบบกรนำไหลเวียนของน้ำด้ยการสร้างถนน คันกั้นน้ำ ประตุน้ำ และอ่ำงเก็บน้ำ อันเป็นการเปลี่ยนสภาพคลองที่มีกรนำไหลเวียนของน้ำในรอบปีให้กลายเป็นหนองน้ำถาวรหรือ “ลูบือะ” ทั้งนี้ด้ยเหตุผลในการส่งเสริมอาชีพ จัดหำแหล่งน้ำให้กับการเกษตรส่งเสริมการประมงและการปศุสัตว์ในแบบที่รัฐเห็นว่ามีมูลค้ำท่งเศรษฐกิจสูง รวมทั้งเพื่อแก้ปัญหาน้ำท่วมและสร้างความสะดวกในการคมนาคม บัจจุบัน “ลูบือะ” จึงเต็มไปด้ยชกไม้ยืนต้นตยเพราะถูกน้ำท่วม คล้ำยกับที่เห็นในบริเวณเหนือเขื่อนต่งๆ นอกจกนี้ แม้ว่าการพัฒนำหรือกรเข้ำมำจัดการพรวที่กำบงไอยฮีเตจะไม่ได้มีสถานะเป็นโครงการในพระราชดำริโดยตรง แต่หน่วยงำนต่งๆ ที่เกี่ยวข้องรวมไปถึงองค์กรปกครองส่วส่วนท้องถิ่นอย่าง อบต. ก็ล้วนแล้วแต่ท่งำนตามแนวพระราชดำริที่เน้นกรจัดการระบบน้ำในการพัฒนำปรับปรุงพื้นที่พรวให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งเชื่อว่จะเป็นกรสร้างอาชีพและสร้างรยได้ให้แก่ราษฎร อันจะช่วยแก้ปัญหาควมไม่สงบที่เกิตขึ้นในพื้นที่

นับแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมำที่เหตุการณ์ควมรุนแรงในเขตจังหวัดชยแดนภคใต้ปะทุขึ้นระลอกใหม่ กรเข้ำจัดการพื้นที่พรวในกำบงไอยฮีเตมีความเข้มข้นขึ้นมก มีจำนวนโครงการและหน่วยงำนต่งๆ ที่เข้ำมำเกี่ยวข้องเพิ่มข้นมก นอกเหนือจกโครงการของหน่วยงำนปกตಿಯ่างกรมพัฒนำชุมชนสำนักงำนเกษตร หรือโครงการต่งๆ ตามสยงำนของกระทรวงมหตไทยที่ผ่นท่งนยอำภอ ปลัดอำภอ ปลัดตำบล กำนัน และผู้ใหญ่บำน ก็ยังมีโครงการพิเศษอื่น ๆ ที่ผ่นมำท่งศูนย์อำนยกรบริหารจังหวัดชยแดนภคใต้ (ศอ.บต.) และหน่วยงำนด้นควมมั่นคง เช่น หน่วยบัญชกรทกรพัฒนำ กองบัญชกรกองทัพไทย ที่เข้ำมำท่งำนพัฒนำส่งเสริมอาชีพในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการเข้ำมำสนับสนุนผู้นำท่งกรและ อบต. ในการจัดสรรพื้นที่ทุ่งในพรวให้ชวบ้านปลุกแดงโมเพื่อเป็นรยได้เสริมครอบครัวละ 3 ไร่ กรอบรมกรปลูกผักลอยฟ้ำ กรอบรมทำปุ๋ยหมักชีวภพ กรชุดบ่อน้ำ กรสร้างคอกเลี้ยงสัตว์รวม และการแจกสัตว์เลี้ยง (เช่น วัว) เป็นต้น

โครงการพัฒนำเหล่านี้นี้ไม่ได้ให้ควมสำคัญกับรูปแบบกรทำมำหกกินแบบเดิมๆ โดยเฉพาะในส่วของกรใช้ประโยชน์จกรบบนิเวศพรว แต่เน้นกรส่งเสริมกิจกรรมที่คืดว่จะก่อให้เกิตรยได้ที่ดีกว่ำแก่คนในท้องถิ่น ที่สำคัญ พรวน้ำจืดในฐานะระบบนิเวศที่มีความสำคัญก็ไม่เคยถูกตระหนักจึจกหน่วยงำนที่เกี่ยวข้อง ขณะเตียวกัน หน่วยงำนรัฐมกมองว่พื้นที่น้ำท่วมขัง ป่าละเมาะกรำง และทุ่งหญ้ำไร่ประโยชน์ของพรว เป็นสมบัติของรัฐที่จะสมำรถนำมำใช้ประโยชน์ในด้นใดก็ได้ ส่วระบบกรรมสิทธิ์ที่มีมำแต่เดิมของคนในพื้นที่ก็ถูกละเลย จนท่งให้เกิดภวะล็กถันในลักษณะที่ว่ ขณะที่หน่วยงำนรัฐ

ภาพ 3 ภาพขวนฝืนนี้เพื่อใคร? และบริบทเชิงโครงสร้างที่ถูกกลืน

พยายามสนับสนุนให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์ให้ได้มากที่สุดจากพื้นที่พรุ แต่ขณะเดียวกันก็ปิดล้อมและทำให้พื้นที่ใช้ประโยชน์ของชาวบ้านจากพรุมีน้อยลง เมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา พื้นที่ปล่อยควายในช่วงหน้าน้ำของชาวกำปงไอย์ฮีแต่มีขนาดลดลงไปกว่าครึ่ง เนื่องจากการเข้ามาตั้งหน่วยปฏิบัติงานของหน่วยบัญชาการทหารพัฒนา ซึ่งเข้าครอบครองพื้นที่นับพันไร่ และมีการกันรั้วลวดหนามอย่างแข็งแรงเพื่อป้องกันการบุกรุกของฝูงสัตว์ นอกจากนี้ยังมีการเข้ามาครอบครองพื้นที่พรุในกำปงไอย์ฮีแต่ของอีกหลายหน่วยงาน ทั้งนี้ การดำเนินโครงการเหล่านี้เป็นไปอย่างสะเปะสะปะ ไร้ทิศทาง บ้างก็เกิดขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าซึ่งเกิดจากปัญหาลูกโซ่ของแนวทางการพัฒนาที่ผิดพลาดมาตั้งแต่แรก ปัจจุบันทุ่งพรุในกำปงไอย์ฮีแต่จึงเต็มไปด้วยเนิน บ่อ ร่องรอยการถม และร่องรอยการขุดต่างๆ มากมาย ระบบนิเวศพรุจึงเป็นคล้าย “ทะเลบประมาณ” ที่ไม่มีวันสิ้นสุดของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ โครงการพัฒนาพรุเหล่านี้มักเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นและการคอร์รัปชันต่างๆ ซึ่งสถานะของความเป็นอาณานิคมเมืองขึ้นภายในและการเป็นพื้นที่สงครามของเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้เอื้อเป็นอย่างดีต่อการดำรงอยู่ของสภาพที่มีด่าเช่นนี้ (ดูประเด็นว่าด้วยความเป็นอาณานิคมเมืองขึ้นภายในของจังหวัดชายแดนภาคใต้ใน Che Man 1990 และประเด็นสถานะความเป็นพื้นที่สงครามใน Hansen and Stepputat 2005; 2006)

ในบทความชิ้นนี้ แม้ฉันจะไม่ชอบใจกับการสร้างภาพขวนฝืนเกี่ยวกับวิถีชีวิตและชุมชนชาวมลายูมุสลิมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรและการจัดการทรัพยากร แต่ฉันก็ได้กำลังจะบอกว่าการ

ผลิตและการใช้ทรัพยากรอย่างเข้มข้นและชีวิตที่ต้องผูกพันกับระบบตลาดและทุนนิยมอย่างแนบแน่นนั้น เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา ฉันรู้สึกเศร้าและหดหู่เมื่อก๊ะฮาลีมาถามฉันในวันหนึ่งขณะที่ตัวเธอเปียกปอน และเหนียวหอบจากการไล่ต้อนวัวกลางสายฝนว่า “เป็นชาวบ้านนี่มันลำบากจริงๆ นะ คนกรุงเทพฯ เขาทำมาหากินอะไรกันหรือโก [ชื่อเล่นของฉัน] เขาไม่ต้องลำบากอย่างพวกเราใช่ไหม” ฉันรู้สึกโกรธและ ตระหนักถึงความไม่เท่าเทียมและไม่เป็นธรรมเมื่อได้ยินบรรดาเพื่อนของฉันที่กำลังโอ้อวดคุยกันว่า เจ้าแก๊กรายใหญ่เจ้าของโรงงานยางพารา ผู้ที่เจ้าแก๊กรายย่อยซึ่งรับซื้อขี้ยางจากหมู่บ้านแล้วนำผลผลิตไป ขายต่อให้ฉัน เพิ่งซื้อรถยนต์หรูในราคา “ดูอูบูลือะยูตอโก๊ะ” (20 ล้านบาท) ฉันถามย้ำพวกเขาอีกครั้ง เพื่อความแน่ใจ เพราะภาษามลายูถิ่นของฉันอ่อนมาก ทุกคนในวงคุยยืนยันว่ารถยนต์คันนั้นราคาราว 20 ล้านบาทจริง และน่าจะเป็นรถสปอร์ต ฉันได้แต่คิดอยู่ในใจว่า ก็ด้วยส่วนเกินจากแรงงานและ ผลผลิตของเพื่อนๆ ฉะนั้นแหละที่ทำให้เจ้าแก๊กรายนั้นสามารถใช้ชีวิตได้อย่างหรูหราฟุ่มเฟือยขนาดนี้ ขณะเดียวกัน ฉันก็รู้สึกสงสารใครหลายคนที่นี่จับใจ เมื่อพบว่าพวกเขาขาดทุนยับเยินจากการลงทุน ปลุกแต่โมโนปีนี่ เพราะฝนตกหนักผิดฤดูต่อเนื่องกันสามวันในช่วงที่แดงโมเพิ่งเริ่มออกผล

อาจเป็นการยากที่ความยากลำบาก ความเสี่ยง และการเป็นเบี้ยล่างในระบบเศรษฐกิจ ทุนนิยมที่ชาวมลายูมุสลิมกำลังเผชิญ รวมทั้งความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศใน ปัจจุบัน จะถูกเชื่อมโยงเข้ากับการจัดการพื้นที่พรุในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ดำเนินการโดยรัฐไทย มาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลากว่า 30 ปีแล้ว ชีวิตที่ดูไม่ชวนฝันของชาวกำปงไอย์ฮีแต่ซึ่งชูตรีธรรมชาติ มี แนวโน้มสูงในการทำลายความสมดุลของระบบนิเวศ และพึ่งพิงระบบตลาดและเศรษฐกิจโลกอย่างมาก เป็นผลมาจากการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดท่ามกลางความพยายามของรัฐไทย โดยเฉพาะในส่วนของ สถาบันอำนาจแบบจารีต ในการเข้าครอบครองดินแดนและจิตใจของชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่ผ่าน การเข้าควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ แม้ว่าระบบตลาด ทุนนิยม โลกาภิวัตน์ และนโยบายรัฐบาลที่ เน้นการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จะมีความสำคัญไม่น้อยในการกำหนดรูปแบบการเกษตรและการ จัดการทรัพยากรของชาวมลายูมุสลิมปัจจุบัน แต่ปฏิบัติการของรัฐไทยที่ผ่านทางสถาบันพระมหากษัตริย์ ก็มีส่วนสำคัญในการทำให้สถานการณ์ต่างๆ แยก

แม้ภาคประชาสังคมได้พิจารณาตัวและถูกคาดหวังจากหลายภาคส่วนว่าสามารถเป็นกลไก สำคัญในการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ (โปรตดู ศรีสมภพ จิตรภิมย์ศรี 2551) ทว่าการที่กลุ่มและองค์กรในภาคประชาสังคมจำนวนมากพากันนำเสนอภาพชวนฝันว่าด้วยวิถี ชีวิตและชุมชนชาวมลายูมุสลิม ควบคู่ไปกับการมองว่าระบบตลาด ทุนนิยม และการเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นสาเหตุสำคัญในการทำลายการพึ่งตนเองและความเอื้ออาทรต่อธรรมชาติของชาวมลายูมุสลิม ก็นับ เป็นการละเลยของภาคประชาสังคมที่จะแตะกับต้นตอของปัญหา อันได้แก่ โครงสร้างและสถาบันอำนาจ แบบจารีต ลักษณะเฉพาะของการเมืองการปกครองของไทย และการพยายามเข้าครอบครองและ

เปลี่ยนแปลงตัวตนของชาวมลายูมุสลิม สภาพการณ์เช่นนี้สอดคล้องอย่างยิ่งกับงานศึกษาหลายชิ้นที่ชี้ว่า ขณะที่เน้นการวิพากษ์วิจารณ์ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมและต้องการลดบทบาทของรัฐสมัยใหม่ โดยเฉพาะระบบรัฐสภา พรรคการเมือง และนักการเมือง ภาคประชาสังคมไทยกลับมีบทบาทอย่างสำคัญ ในการสนับสนุนสถาบันการเมืองการปกครองแบบจารีต และมีแนวคิดทางการเมืองที่ค่อนข้างอนุรักษนิยม (Ungpakorn 2009)

ขณะเดียวกัน การที่ภาคประชาสังคมบางส่วนมองการเสื่อมโทรมลงของ “วิถีชีวิตที่ดีงาม” ว่า เกิดจากการที่ชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่ขาดจิตสำนึก ก็เป็นการละเลยที่จะทำความเข้าใจการปรับตัวและการตัดสินใจในชีวิตประจำวันของชาวมลายูมุสลิมเหล่านี้ท่ามกลางเงื่อนไขและข้อจำกัดต่างๆ โดยเฉพาะในส่วนของผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นลูกโซ่จากการที่หน่วยงานรัฐเข้ามาปรับเปลี่ยนสภาพรัฐ รวมทั้งในส่วนของข้อมูลและเครือข่ายความสัมพันธ์ที่พวกเขามีอยู่ในเวลานั้นๆ ขณะที่อยู่ในสนาม ฉันทมมองเห็นว่า ชาวกำบังไอย์ฮ์แต่ได้ใช้กลวิธีในการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาในพื้นที่อย่างไร พวกเขาสร้างสายสัมพันธ์และมีท่าทีกับผู้นำทางการเมืองในชุมชนหรือเจ้าหน้าที่รัฐอย่างไร เพื่อให้ได้รับประโยชน์จากโครงการต่างๆ ที่เข้ามา หรือเพื่อให้ได้รับความช่วยเหลือยามที่เกิดความเสียหายจากภัยพิบัติ ประเด็นเหล่านี้ถูกละเลยมาโดยตลอดจากภาคประชาสังคม เนื่องจากเป็นประเด็นที่ไม่สู้จะเข้ากับโครงเรื่องชวนฝันเกี่ยวกับชาวมลายูมุสลิมที่ภาคประชาสังคมมีส่วนร่วมในการสร้างและเผยแพร่สู่สาธารณะ

ภาพชาวมลายูมุสลิมชวนฝันดังกล่าว เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้กลุ่มและองค์กรภาคประชาสังคมจำนวนมากขยายตัว เติบโต และมีที่ทางในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ซ้ำแล้วซ้ำเล่า มีทั้งการตั้งองค์กรและหน่วยงานขึ้นใหม่ มีทั้งการวิจัย อบรม สัมมนา ถอดบทเรียน ผลิตสื่อหลากหลายชนิด บนแนวคิดที่ว่าทำอย่างไรจึงจะรื้อฟื้นชีวิตที่ดีงาม เอื้ออาทรต่อธรรมชาติ และพึ่งตนเองได้ของชาวมลายูมุสลิมที่เลือนหายไปให้กลับคืนมา ขณะที่สาเหตุสำคัญของปัญหายังคงดำรงอยู่ควบคู่ไปกับสถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่ที่ยากจะหาทางแก้ไข ดูจะเป็นความจริงดังที่มีผู้กล่าวไว้ว่า “ขณะนี้สิ่งซึ่งเราเห็นในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ อาจเรียกได้ว่า อุตสาหกรรมสร้างความไม่มั่นคง คือมีผู้ผลิต ผู้จำหน่ายจ่ายแจก มีผู้ลงทุน และมีผู้ได้รับผลประโยชน์ ไม่ได้เลือกว่าคุณเป็นฝั่งรัฐหรือไม่เป็นฝั่งรัฐ” (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ อ่างใน ราณี หัสสรังสี มพพ.) อย่างไรก็ตาม ฉันมีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า ข้อความข้างต้นนี้ควรหมายรวมถึงหลายส่วนในภาคประชาสังคมด้วย ซึ่งงบประมาณจำนวนมากหลังไหลไปหานับแต่เหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ปะทุขึ้น งบประมาณที่ภาคประชาสังคมยังไม่แตะต้นตอของปัญหาและละเลยความเป็นจริงและความรู้สึกนึกคิดของชาวมลายูมุสลิมในการปรับตัวและการตัดสินใจเกี่ยวกับการทำเกษตรและการจัดการทรัพยากร การทำงานของภาคประชาสังคมจะไม่นำไปสู่การแก้ปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ หากแต่จะนำมาซึ่งการดำรงอยู่และการเติบโตของภาคประชาสังคมเองเสียมากกว่า

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- ยุคติ มุกดาวิจิตร. 2548. อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน”: วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน.
- อัจฉรา รักยุติธรรม. 2553. “The Will to be Good: กับดักจินตนาการทางเลือกที่สามของเอ็นจีโอ.” บทความนำเสนอในเวทีเสวนาทางวิชาการ “ทบทวนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทย” 17 กันยายน 2553 ณ ห้องประชุมจุมภฏ-พันธุ์ทิพย์ อาคารประชาธิปไตย-รำไพพรรณี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Bennett, John W. 1976. *The Ecological Transition: Cultural Anthropology and Human Adaptation*. New York: Pergamon Press.
- Chalita Bundhuwong. 2009. “Political Ecology of Peat Swamp Development Projects in Malay-Muslim Majority Southernmost Thailand.” Unpublished MA Paper, Department of Anthropology, University of Hawai’i.
- Che Man, Wan Kadir. 1990. *Muslim Separatism: The Moros of Southern Philippines and the Malays of Southern Thailand*. Singapore: Oxford University Press.
- Hansen, Thomas Blom, and Finn Stepputat, eds. 2005. *Sovereign Bodies: Citizens, Migrants, and States in the Postcolonial World*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Neumann, Roderick P. 2004. “Nature-State-Territory: Toward a Critical Theorization of Conservation Enclosures.” In *Liberation Ecologies: Environment, Development, Social Movements*, edited by R. Peet and M. Watts. London: Routledge.
- Peluso, Nancy. 2000. “Coercing Conservation?: The Politics of State Resource Control.” In *Development: Critical Concepts in the Social Sciences*, edited by S. Corbridge. Vol. II. London: Routledge.
- Scott, C. James. 1998. *Seeing Like The State: How Certain Schemes to Improve Human Conditions have Failed*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Ungpakorn, Gile Ji. 2009. “Class Struggle between the Coloured T-Shirts in Thailand.” *Journal of Asia Pacific Studies* Vol. 1, No 1.
- Vandergeest, Peter and Nancy Lee Peluso. 1995. “Territorialization and State Power in Thailand.” *Theory and Society* (24).

ข้อมูลออนไลน์

- คณะกรรมการยุติธรรมเพื่อสันติภาพ. 2552. "รายงานการเสวนา ศุภเสวนาครั้งที่ 1 เขียน: ปัดดาณี สบายดีไหม?" วิทยากรโดย วิโชติ ไกรเทพ (23 ตุลาคม 2552). เข้าถึงวันที่ 6 พฤษภาคม 2554. <http://www.deepsouthwatch.org/node/511>.
- เอกสารสรุปการเสวนา โครงการตลาดวิชามหาวิทยาลัยชาวบ้าน ครั้งที่ 1 วันเสาร์ที่ 20 สิงหาคม 2548 เรื่อง วิกฤติในการจัดการทรัพยากร: 3 จังหวัดภาคใต้ จัดโดยโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ศูนย์ข่าวสารสันติภาพ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล. เข้าถึงวันที่ 12 พฤษภาคม 2554. <http://www.southwatch.org/document/SW001.pdf>.
- ชลิตา บัณขวงค์. 2554 (1). "แนวรบในพื้นที่ประชาสังคม: เลิกปกป้องอภิสิทธิ์ชนกันเสียที." เข้าถึงวันที่ 8 พฤษภาคม 2554. <http://prachatai.com/journal/2011/10/37231>.
- ชลิตา บัณขวงค์. 2554 (2). "ประชาสังคมไทยไม่ชอบประชาธิปไตยจากการเลือกตั้ง." เข้าถึงวันที่ 8 พฤษภาคม 2554. <http://prachatai.com/journal/2011/08/36345>.
- ธนก บังผล และปิยศักดิ์ อุทร์พย์. 2548. "หลากคำถาม หลายคำตอบ 'แบช' ประชาชนแห่งลุ่มน้ำสายบุรี." เข้าถึงวันที่ 12 พฤษภาคม 2554. <http://mgr.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9480000156589>.
- แผนงานร่วมศึกษาเสริมสร้างสุขภาวะ กรณี 3 จังหวัดภาคใต้ คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2550. "เหยี่ยวแผ่นดิน: สวนดุขง." เข้าถึงวันที่ 10 พฤษภาคม 2554. <http://www.southwatch.org/healing.php?id=3>.
- ราณี หัสสรังสี. ไม่ปรากฏปีพิมพ์. "การทำงานและการวิจัยเชิงปฏิบัติการ คณะทำงานวาระทางสังคม กรณี 3 จังหวัดภาคใต้ ระหว่างปี 2548-2550." เข้าถึงวันที่ 8 พฤษภาคม 2554. http://southwatch.org/special_report.php?id=11.
- ลม้าย มานะกาน. 2548. "ผลงานรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 7 ประจำปี 2548 ประเภทบุคคล." เข้าถึงวันที่ 8 พฤษภาคม 2554. <http://pttinternet.pttplc.com/greenglobe/2548/personal-04.html>.
- ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี. 2551. "นกฟีนิกซ์ได้แสงตะวันแรงกล้า: ขบวนการประชาสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้." เข้าถึงวันที่ 9 พฤษภาคม 2554. <http://www.deepsouthwatch.org/node/229>.
- อับดุลชะกูร์ บิน ซาฟิอี. 2553. " 'เขายายเที่ยง' การต่อสู้ของคนเสื้อแดง กับ 'เทือกเขาบูโด' การต่อสู้ของชาวบ้าน." เข้าถึงวันที่ 9 พฤษภาคม 2554. <http://www.thaingo.org/writer/view.php?id=1513>.